

AHLÂK ÇALIŞMALARI VE AHLÂK FELSEFESİ DERGİSİ

Cilt Vol. 1 **Sayı** No. 2

Yayın Tarihi / Publication Date

Ağustos/August, 2021

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Friedrich Nietzsche’de Mutluluğun İmkânı

Engin Erdemir

Öz: Friedrich Nietzsche’nin ahlak felsefesinde mutluluğun imkânı konulu bu çalışma, özcü yaklaşımla kurulan mutluluk ahlakının eleştirisi üzerinden, mutluluk kavramının Nietzsche felsefesindeki konumunu anlamak üzerine yapılmıştır. Ahlakı, “iyi” ve “kötü” gibi sabit iki değer üzerine inşa eden ve mutluluğu nihai amaç olarak niteleyen ahlak kuramları, insanın imkânlar çokluğu karşısında değer yaratma fırsatını engelleyen ve bir anlamda sürü ahlakının yaygınlaşmasına sebep olmasıyla çöküşü de hızlandıran yorumlardır. İnsan, yaşamın ona sunduğu sevgi, paylaşım, keyif, acı gibi durumlar karşısında bir seçim yapmak zorunda değildir. Aksine insan aynı anda birden fazla duygu durumunu yaşayabilme becerisini göstermelidir. Nietzsche felsefesinde mutluluk kendisi için istenilen, birincil konumdaki bir şey değil, ancak ikincil değerde bir sonuç niteliği taşımaktadır. Geçmişin, şimdinin ve geleceğin etkisi altındaki insan, yaşamı boyunca bu yükün ağırlığı ile mücadele edecektir. Bu mücadelesi, hiçbir zaman tarihselliğinin etkisinden tam anlamıyla kurtulamayacağı anlamına geldiği gibi mutluluğunun önünde de engel teşkil edecektir. Ancak nihai amaç olarak güç istencini belirleyen ve değer yaratıcı konumuna gelen insan, unutmama ve anımsama eylemlerini dengeli ve sürekli işlettiğinde tarihselliğini engel olmaktan çıkarıp mutlu olma imkânını da oluşturabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Mutluluk, Erdem, Acı, Güç istenci, Tarihsellik

The Possibility of Happiness in Friedrich Nietzsche’s View

Abstract: In this study, I researched for the possibility of happiness in Friedrich Nietzsche’s philosophy of ethics and this study is based on understanding the position of this concept in Nietzscheism by criticising the ethics of happiness constituted through essentialism. Moral theories which consider the ethics as fixed ideas such as good and bad and which regard the happiness as the final goal are the comments that prevent the people from creating value in the face of abundance of possibilities and that speed up its collapse with the widespread of herd morality. A human does not have to choose among the situations like love, pain, sharing and pleasure which life offer us. On the contrary, a human should have the ability to experience more than one emotional state at the same time. In Nietzscheism, happiness is not in the first position but is the result of second value. Human under the influence of the past, the future and the present will deal with the millstone around his neck throughout his life. This struggle of his will not quite get rid of the influence of historicalness but will be an obstacle to happiness. However, the human who determines the will to power as an ultimate aim and achieves the condition of creating values will be able to get over the problem of his historicalness and will pave the way for the possibility of happiness when performed the acts of forgetting and remembering balancedly and continuingly.

Keywords: Nietzsche, Happiness, Virtue, Pain, Will to power, Historicalness

@ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans.
enginerdemir.aca@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4143-5161>

DOI: 10.5281/zenodo.5336933
ahlak dergisi, 2021
ahlakdergisi.org

Başvuru: 6.05.2021
Kabul: 30.05.2021

Giriş

Kavramsal zemini, Antik Yunan felsefesine dayanan ahlak disiplinini kuran felsefi perspektif, mutluluk kavramını da aynı ahlak düzleminde yorumlamıştır. Toplumlardan ve zamanın değişimiyle kavramların içeriği de dünyayı anlamamıza, ihtiyaçlarımıza ve birikimlerimize göre değişmiştir. Mutluluk ahlâkın bir gereği midir? Nihâî bir hedef midir mutluluk? Ebedî mutluluk mümkün müdür? Akıl ve erdemle ilişkisi nedir? Bütün bu sorulara kavramsal tartışmaları evrensel mahiyette çözüme kavuşturduğu iddiasındaki özcü yaklaşımla cevap veren filozofların aksine bize tam anlamıyla bir ahlak sistemi sunmadığı gibi mutluluk tanımı yapma amacında olmayan Friedrich Nietzsche'nin mutluluk kavramına verdiği anlamı, mutluluk ahlakına ilişkin eleştirel yorumlarını, yukarıdaki sorulara cevap niteliğinde olabilecek söylemlerini araştıracağız. F. Nietzsche'nin felsefesi, sistemli ve kuramsal bir zeminden ziyade, edebî ve metaforik dilin yoğunluğunda felsefenin ahlak boyutunu da içeren, yaşamın insana sunduğu imkânlar üzerine düşünme girişimidir. Özcü ahlâk kuramlarını reddeden, onun yerine bir kuram önerdiğini söyleyemeyeceğimiz ancak ahlâkın doğasını anlamaya çalışırken tüm kavramsal çerçevesinin de eleştirisini yapan Nietzsche, mutluluk meselesinde onun felsefi zemininde geçersiz, tehlikeli ve yaratıcılıktan uzak olan yorumları, Sokrates'ten Hristiyan ahlâkına kadar uzanan bir süreç olarak betimleyecektir. Bu araştırmada ayrıca mutluluk kavramının Nietzsche'nin ahlâk felsefesinde hangi konumda bulunduğu; sürü ahlâkı, efendi ahlâkı, erdem, tarihsellik güç, acıma gibi kavramlarla ilişkisini anlamaya çalışacağız. Nietzsche, perspektivizme dayanarak yaşamı tek yönlü değerlendirmeyi reddeder. Mutluluk kadar acı da yaşamın içindedir. İnsan mutluluğu talep ettiği kadar acıyı da talep etmeyi ve onu göğüsleyebilmeyi bilmelidir. Aksi durumda onun için "belirli" sınırlar içerisinde yaşamaya, eylemde bulunmaya, seçimler yapmaya devam edecektir. Nietzsche'nin "amor fati" söylemi zorunlu olanın ne olduğunu anlayabilmek, zorunlu olana katlanabilmek, katlanmanın ötesinde onu sevebilmek demektir. Zorunlu olan, idealize edilmiş bütün durumların uzağındaki dünyamızdır ve yaşamımız, içerisinde mutluluğu olduğu kadar acıyı da barındırmaktadır. İnsan "hayır" ve "evet" ile birlikte diğer bütün dikotomilerin arasında bu dünyada yaşamaktadır. Onun için yaşamın acılarına da her defasında yeniden göğüs germeli ve buna uygun bir ruha sahip olunmalıdır. İnsanı bu ruha sahip olmaktan alıkoyan akıl ve erdemi ahlâkın temeline koyan böylelikle iyi, kötü ve mutluluk arasındaki ilişkinin anlamını belirleyen yerleşik hale gelmiş ahlâk söylemidir.

Erdemli Mutluluk Fikrinin Eleştirisi

Nietzsche, Sokrates’in formülleştirdiği “akıl:erdem:mutluluk” denklemini ve daha sonrasında Antin Yunan’dan itibaren ahlak anlayışı “mutluluk ahlakı” başlığı altına toplanan özcü yaklaşımları reddeder. Ona göre “akıl:erdem:mutluluk” demek sadece şu anlama geliyordu: Sokrates’i taklit etmeli ve karanlık arzulara karşı sürekli bir güneşliği oluşturmalı - aklın güneşliği. Ne pahasına olursa olsun, akıllı, berrak, aydınlık olunmalı: içgüdülere, bilinmeyene verilen her taviz, aşağıya çeker...¹ Akla verilen bu yetki, yaşamın bize sunduğu seçenekler arasında içgüdülerimizle seçim yapmayı imkânsız hâle getirdiği gibi sınırlandırılmış bir eylem biçimini de bize sunar. Aklın yaşamı biçimlendirmesi ile birlikte ortaya çıkan erdemli eylem, insana sanki sınırsız bir özgürlük imkânı veriyor yanılgısını da beraberinde getirecektir. Özgürlük daha önce tanımlanan erdemli davranışların sınırlarından ibarettir. Eylemin egemenliği insanın iradesinde değil, sorumluluğu dışlamış sürünün ahlakındadır ve böylece sorumluluk durumu da bir yanılgıya dönüşmüştür. Özgürlük; kendinden sorumlu olma istencine sahip olmak. Bizi ayıran mesafeyi korumak. Zahmete, sertliğe, yoksunluğa karşı, hatta yaşamın kendisine karşı kayıtsız olmak. Kendi davası için insanları feda etmeye hazır olmak, kendisi de dahil olmak üzere. Özgürlük demek, erkeksi, savaştan ve zaferden hoşlanan içgüdülerin, öteki içgüdüler üzerinde örneğin “mutluluk” içgüdüğü üzerinde egemen olması demektir.²

Eylemlerimizin sonucunda erdemli bir insan olmak mı istiyoruz yoksa erdemli eylemde bulunarak nihâî amaç olarak mutluluğa ulaşmak mı istiyoruz? Nietzsche için mutluluk bahsini temelde problemli hale getiren nokta mutluluğun kendi başına tercih edilebilir olması, diğer bütün yaşam koşullarının göz ardı edilmesidir. Mutluluğu bir başkası için değil, ‘kendi başına’ tercih edilen bir şey olarak anlamak gerekiyorsa ve mutluluğun diğer ‘kendi başına’ eylemler gibi erdeme uygun eylemler olduğu görünüyorsa³ o zaman insan arzu ettiği şeyin sonuçlarını da kavramak zorundadır. Nietzsche şöyle soruyor:

“İnsanların daha erdemli hale gelmeleri ne kadar arzu edilir? ya da daha akıllı? ya da daha mutlu? İnsanın “niye” olduğunu bilmediğimizi varsayarsak, böyle bir görüşün hiçbir anlamı kalmaz: ve insan bunlardan birini arzu ettiğinde, kim bilir, belki de diğerlerini arzulaması engellenir. Ahlaklılıktaki bir artış, akıllılık ve kavrayışta bir artışla kıyaslanabilir mi? Çok fazla zaman tam tersini gösterme fırsatı buldum.”⁴

O’na göre mutluluk ve erdem arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi varsa bu, daha önce iddia edildiği gibi mutluluğun erdemi takip ettiği şeklinde değil erdemin mutluluğu takip ettiği şeklinde anlaşılmalıdır. İçgüdüleriyle hareket eden yaratıcı insan mutlu olduğu durumları erdem olarak anlar ve tanımlar. Böylece erdemin mutluluğu takip ettiği sonucu da çıkmış olur. İnsan içgüdüleriyle eylemde bulunmayı terk etmeden ve onlarla savaşılmaya başlamadan önce mutluydu ve böylece yaptığı her eylem erdeme dönüşüyordu. İçgüdülerden soyutlanmış ahlak düzeni, Sokrates’ten Hristiyan ahlakının “modern” yorumuna kadar gelen bir süreçti ve bu süreç yaşamı eksiltene dekadans süreciydi. O’na göre

¹ Friedrich Nietzsche, *Putların Batışı*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005, s. 23.

² A.g.e, s. 91-92.

³ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1997, 1176b (5-10).

⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, Çev.: Nilüfer Egeci, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s.262.

“Sokrates bir yanlış anlamaydı; tüm iyileşme ahlakı, Hristiyan ahlakı da bir yanlış anlamaydı... En göz alıcı günışığı, ne pahasına olursa olsun akılcılık; aydınlık, soğuk, dikkatli, bilinçli, içgüdü­süz yaşamın, içgüdü­lere karşı direnen yaşamın kendisi yalnızca bir hastalıktı, bir başka hastalık - ve kesinlikle “erdem”e, “sağlık”lılığa, mutluluğa geri dönmeyen bir yolu değildi... İçgüdülerle savaşmak zorunda olmak – budur dekadansın formülü: yaşam yükseldiği sürece, mutluluk eşittir içgüdü.”⁵ Akılın egemenliğinde, insanla yaşamın sakinliği, ızdırabı, acısı vd. duygularla arasındaki mesafe gittikçe açılmıştır. İnsana verili erdem değerleri, bütün yaratıcılığından onu uzaklaştırmış, değer üretmeyen ahlaka hapsedmiştir. Oysa mutluluğu kendisi için amaç olmaktan çıkarmalı, kendisini güçlü kılacak bir başkaldırı­da bulunmalıdır. İnsan, doğru yaşama yolunu bilimle ilerletemez: bilgelik, insanı “bilge” yapmaz—Doğru yaşama yolu mutluluk istemez, mutluluğa sırt çevirir—”⁶

Ahlaki kuramsal bir yapıyla anlamaya ve anlatmaya çalışan bütün değerlendirmeler, insanın doğasına ve yaşamın gerçekliğine aykırı hareket ederler. İnsanın sahip olduğu bir değer­in bir başka değerle ölçülmesi, bir başka değer üzerinden ölçüye vurularak anlaşılması ve böylece eylemde bulunulması hastalıklı bir durumdur. Nietzsche, insanın, yaratıcılığına gem vuran onu yaşamdan alıkoyan bütün girişimleri, acınılacak durumlar olarak niteler ve ahlaka dolayısıyla mutluluğa çerçeve çizip onu sınırlandıran teorilere şöyle seslenir:

Hazcılık olsun karamsarlık ya da yararcılık, mutlulukçuluk: Şeylerin değerlerini haz ve acıya göre ölçen, yani, ikincil, yan öğelere göre ölçen, bütün bu düşünme biçimleri, görünüşteki düşünme biçimleridir, yaratıcı gücünün ve sanatçı vicdanının bilincindeki herkesin alay ederek, acımadan aşağı gördüğü çocuksuluklardır. Acıyorum size! Doğal ki bu sizin anladığınız anlamda acıma değildir: Toplumsal bir bunalıma, topluma, onun hastalığına, bahtsızlığına, çevremiz bunlarla dolu olmasına karşın başından beri ahlaksızlığa, darmadağın olmuşluğa, acıma değil; hatta homurtulu, ezilmiş, bozguncu “özgürlük” diyerek, egemenlik isteyen köle tabakalarına daha az acımadır. Bizim acımamız, daha yüksek, daha uzak görüşlüdür: - İnsanın nasıl kendini küçülttüğünü, sizin onu nasıl küçülttüğünüzü görüyoruz!⁷ Erdemler üzerinden ahlak kurmak ve erdemler üzerinden eylemde bulunmak Nietzsche için öncelikle bireyi daha sonra toplumu güçsüzleştirecek, çöküşüne sebep olacak, mutlu olduğu yanlışına düşürecek ve bu mutluluk yanılgısı da insanın kendini aşmasının önünde en büyük engel olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

İnsanın Tarihselliğinin Mutlulukla İlişki

Ahlakın iki tipi: köle ve efendi ahlakı. Yaşamla kurdukları ilişkiler, iyi ve kötüye verdikleri anlam, kendilerine verdikleri değer, insanların hangi tip ahlaka dayanarak eylemde bulunduklarını da betimler. Kendisini yönetebilen, değer yaratabilen, kurallarını kendisi için koyabilen efendi ile kuvvetsizliklerinin onları birleştirdiği, tek tek bireyler için değil sürü için kurallar koyup herkesi buna uymaya zorunlu tutan, iyiyi kendi erdemlerine uyanlar olarak kötüyü ise kendilerinden olmayanların eylemleri olarak nitelendiren sürünün ahlakı. Sürünün iyiye verdiği anlam onun faydacılığını gösterdiği gibi mutluluğa bakışına da gösterir. Sürü, dünya üzerinde kurduğu bütün yapılarda geçmiş, şimdi ve dünya yaşamının baskı­lamasıyla acı, hırs ve öç alma duygusuyla hareket etmektedir. Bilinçliliği oluşturan acı, insanda

⁵ Friedrich Nietzsche, *Putların Batışı-*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005, s. 24.

⁶ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, Çev.: Nilüfer Epeçli, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s.298.

⁷ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2015, s.148-149.

“hınç” duygusu yaratır. Yaşamın kendisine karşı olan bir öç alma isteği. Ve insan bu dünyadan kurtulup kaçabileceği bir “öte dünya” fikri geliştirir. Şu an yaşanan hayat acıya, mutluluk ise bir amaca dönüşür. “Kötü” olan tüm değerler acıdan, yani yaşamdan kaynaklanırken, “iyi” olan ve “mutluluk” vaat eden tüm değerler bu acıdan, yani bu dünyadan kaçma, yaşamdan öç alma güdüsüyle üretilir. İyi ve kötü gibi sabit değerler üzerinden üretilen ahlakın soy kütüğü araştırılacak olursa, yaşamın gerçekliğinden yani acıdan kaçmak için üretilen hayali vaatlere ulaşılır.⁸

Nietzsche’ye göre başta Hristiyanlık olmak üzere din olgusunun faydacılığı, umut ve mutluluk vaat etmesindedir. Elbette bu vaade ulaşabilmek, acının ve diğer bütün kötülüklerin kaynağı olan bu dünyada mümkün olmayacaktır. Böylece dünya bir anda kötünün somutlaşmış haline dönecektir ve geçmişin insana yıktığı yük ne kadar büyükse şimdi ve belirsiz geleceğin yıkacağı yük de o derecede büyük olacaktır. Ondan kaçmak, erdeme uygun yaşayarak ahlakın, dinin ve Tanrı’nın vaad ettiği ebedî azaptan kurtulmak ve ebedî mutluluğa erişmek sürünün kötüye verdiği anlamı daha da belirginleştirir. Yaşamın mutluluğu olduğu kadar acıyı da vaat etmesi demek, bir bakıma yaşamın geçmiş, şimdi ve geleceği bir bütün olarak barındırmasıyla mücadele etmenin zorunluluğuna bir işaret. Oysa insan yaşamın bütün tehlikelerini görüp risklerini göğüsleyebilecek güce erişmeyi istemeliyken tam aksine ebedî mutluluk vaaadinin ardında yaşamın gerçekliğinden kopuk, aldatıcı ahlak sınırları içerisinde yaşamayı tercih etmiştir.

Peki, “ebedî mutluluk” diye bir şey mümkün müdür? Nietzsche’ye göre; “Ebedi mutluluk”: psikolojik saçmalaktır. Cesur ve yaratıcı insanlar asla keyfi ve acıyı nihai değerler kabul etmezler—bunlar epifenomendir: insan bir şeye ulaşmak istiyorsa, ikisini de arzu etmek zorundadır. Keyif ve acı problemini ön planda tutmaları, metafizikçilerde ve dindar insanlarda bitkin ve hasta bir şeyi ortaya çıkartır. Ahlaklılık bile onlar için sadece ahlaklılığı ıstırabın yok olması için esaslı bir koşul olarak gördükleri için bu kadar önemlidir. Zihinlerinin görünüş ve hatayla meşgul oluşu aynı şekildedir: ıstırabın nedeni, mutluluğun gerçeğe hizmet ettiğine dair batıl inançtır.⁹ Nietzsche, ebedî mutluluk vaaadinin saçmalık olduğundan bahsederken sürünün görünen dünyanın ardına anlam verme çabasını da eleştirir. Gerçekliğin yaşamda olduğunu, şimdide/anda yaşanan şeyin sürü insanı tarafından anlaşılmadığını söyler, iyi yaşam beklentisini ve arzu nesnesini bilinemez bir geleceğe bağlamasını da eleştirir. Geçmişle hesaplaşması, bu hesaplaşmanın üzerine inşa ettiği erdemli eylemler bütünü, belirsiz geleceğine kayıtsız kalmaması ve ölüm sonrasına ilişkin kaygıları bir yük gibi sırtındadır insanın. Geçmiş ve geleceğin ona yüklediği bu ağır yüklerden kurtulması ve böylelikle mutluluğa erişmesi mümkün olacak mıdır?

İnsanın tarihsel oluşuna, geçmiş-şimdi-gelecek arasında nasıl bir bağlantı kurduğuna ve zamanla olan bu ilişkisinden bir mutluluk neticesi çıkıp çıkamayacağına bakmamız gerekir. Geçmiş, insan için artık olan, biten ve bir daha tekrarlanamayacak olanı, şimdi hem var hem de yok olan bir zaman dilimini, gelecek ise henüz varoluşumuza dahil olmayan

⁸ Burak K. Durak, “Tanrısal Bir Kehanet, Nedensiz Bir Hareket ve Yunan Stili Cinayet, Nietzsche Felsefesinin Arkhe-olojisi” *Özne Dergisi*, Sayı:31, 2019, s.584.

⁹ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, Çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s.377.

belirsiz bir olumsuzluğu ifade eder ve bu anlamlar, insanın acı çekmesine sebep olabilecek gerçeklik ve kes(k)inliğe sahiptir. İnsan bu keskin kesinliğin tam ortasında sırtındaki tarihsel-lik yüküyle yaşamın bütün ilkeleriyle ve gerçekliğiyle birlikte mücadele eder. İnsanın tarihsel bir varlık olmasıyla mutlu olma imkânı arasındaki ilişki ilgi çekicidir. Nietzsche, insanın tarihsel bir varlık olmasını, kendi mutluluğu önünde bir engel olarak değerlendirir. Burada elbette tarihdışı yaşayan hayvanın durumuyla yapılan karşılaştırma belirleyicidir. Hayvan, ne dün ne geleceği bilmediğinden sürekli bir şimdi içinde bulunur.¹⁰ Bir o yana sıçrar bir bu yana, yer, uyur, geviş getirir, yeniden sıçrar, sabahtan akşama, bugünden öbür güne, kısacık yaşamının haz ve acılarıyla bağımlıdır, bu yüzden de ne bir üzüntü, ne de bir bıkkınlık duyar. Nietzsche'ye göre insan, hayvanın mutluluğunu kıskanarak izler; tıpkı hayvan gibi bıkkınlık ve acı içinde olmadan yaşamak ister, ama bunu boş yere ister. Burada insanın “an’ın tepecikleri”nde yaşamasının imkansızlığıyla karşılaşırız. İnsanın yaşadığı an’da hem geleceğin hem de geçmişin gölgesi/ağırlığı yer alır.¹¹

İnsanın, tarihsel oluşunun bütün bu yıpratıcılığına karşı yapabileceği ise unutmak veya anımsamaktır. Hayvanın başaramayacağı bir yetenektir bu iki eylem de. Ancak insan kendine has bu özellikleri yeri ve zamanında kullanmayı bilmek gibi bir görevi de vardır. Nietzsche, görme gibi anımsamanın da, genel bir faaliyet olmayıp her zaman, bir şeyi anımsama olduğunu ısrarla belirtir; bundan dolayı, anımsama, bir amacı, hedefi ya da nesnesi olan bir istem edimidir. Üstelik, insan belli bir yolla anımsamayı tercih eder ve bir şeyi anımsamak için tercih ettiği tarz, kendi kendisine olan tutumunun yıkıcı mı yoksa yapıcı mı olduğunun kanıtını oluşturur. (...) Unutkanlık da insani bir güçtür, insana özgü bir güç. Hayvanlar unutmayı istemez, yalnızca dünyevi bir bilinçsizlik halinin zevkini çıkarır. Bunun tersine, insan hem unuttur hem de anımsar ve bu dikotomi insanın benzersiz yönüdür; insanın unutulması, insana kendi geçmiş hayatından yaratıcı olmayan bir tarzda kopmama olanağını sunan bellek izlerinin silinmesini gerektirdiği için hayvanın unutulmasından farklıdır.¹² Böylelikle insanın zamanla ilişkisinden bir mutluluk sonucu çıkma imkânı doğmuştur ancak bu öyle anlaşıyor ki yaşam içinde yaratıcı eylemlerde bulunan güçlü insanların başarabileceği bir olgudur. İnsanın zamandan tamamen kopması mümkün olmadığı gibi zihnini unutma-anımsama dengesinde tutması da süreklilik açısından üstün bir gücü gerektirmektedir.

Mutluluk ve Güç İstenci

Nietzsche, yaşama ahlak düzleminden bakıldığında meseleleri değerlendirme ölçülerinin cesaretsiz tavırdan kaynaklı olarak yanlış seçildiğini söyler. Ona göre eylemlerimizi kıymetli kılan hedefin “mutluluk” olarak belirlenmesi ve mutluluğa giden yolda erdeme uygun davranılmasının gerekliliğinde ısrar edilmesi, insanı asıl hedef olan “üstinsan”dan olabildiğince uzaklaştıracaktır. İyi ve kötüyü erdemli ve erdemli olmayan ölçüsüne vurduğumuzda sahici olanla gayri sahici olanı ayırt etme, kendimizi aşma, hakikî özgürlüğe erişme ve asıl sorumluluk duygusuyla tanışma ihtimalimizi de bir bakıma elimizin tersiyle itmiş oluruz.

¹⁰ Mustafa Günay, “Nietzsche’de Yaşam ve Tarih Arasındaki Gerilim”, Özne Dergisi, Sayı:31, Yıl:15, Sayı:31, 2019, s.695.

¹¹ Mustafa Günay, “Nietzsche’de Yaşam ve Tarih Arasındaki Gerilim”, Özne Dergisi, Sayı:31, Yıl:15, Sayı:31, 2019, s.696-697.

¹² Hayden White, Metatarih-Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupa’sında Tarihsel İmgelem, Çev. M. Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, 2008, s. 433, (akt. Mustafa Günay, 2019).

özgürlüğe erişme ve asıl sorumluluk duygusuyla tanışma ihtimalimizi de bir bakıma elimizin tersiyle itmiş oluruz. Peki, bizi iyi, kötü, sorumluluk, özgürlük kavramlarının hakikatinden uzaklaştıran ve hakiki mutluluğun anlaşılmasını ve bulunmasını zorlaştıran zemin neresidir? Ona göre “Eskiçağ filozoflardan hiçbiri “özgür olmayan istenç” kuramına (yani ahlaklılığı inkâr eden kurama) cesaret gösterememiştir; hiçbiri keyfin içindeki, her türlü keyfin (“mutluluk”) içindeki tipik elementi güç duygusu olarak tanımlama cesareti gösterememiştir: çünkü güce zevk duymak ahlaksızlık kabul edilirdi; hiçbiri erdemi, türlerin (veya ırkların ya da polislin) hizmetindeki ahlaksızlığın (güç istencinin) bir sonucu olarak tasarlama cesaretini gösterememiştir, çünkü güç istenci ahlaksızlık kabul edilirdi.¹³ Bizi yaşam sürecinde kavramların gerçekliğiyle yüzleştirecek, onları yıkmayı ve aşmayı sağlayabilecek irade, ancak ve ancak gücü istemekle ortaya çıkabilecektir.

Modern-liberal özgürlükçü söylemleri esas alan ve yaşamın insanın varoluşuna kattığı sevgi, yaratıcılık, paylaşmak gibi kendisini aşmasını sağlayabilecek durumları karşısında onun yıkıcı ve bozucu yanlarını öne çıkartan; sevgiden, paylaşmaktan, yaratıcılıktan uzak olmayı benimseyen insanlar, aslında yaşamla aralarına aşılmaz mesafeler koymuş demektir. Bu mesafelerin korunabilmesi adına onlar da güçlü olmayı, güç ile hareket etmeyi isteyecektir. Ancak asıl güç istenci, yaşamın bütün coşkunluğuyla birlikte tehlikeleri arasında da gezmeyi göze alabilen geçmiş, şimdi ve geleceğin yüküyle her an hesaplaşabilmeyi ve onları sırtından atmayı becerebilen insanların nihayetinde kendini gerçekleştirme arzusu olarak istedikleri güçtür. Köleliğin yıkılması kölelerin ezilmesi anlamına gelmeyecektir. Çünkü kendini aşan yaratıcı insan böyle bir amaç edinmemiştir kendine. Nietzsche güç istencinin köle ve efendide aynı anda nasıl olabildiğini “Böyle Buyurdu Zerdüş”te şöyle anlatıyor:

“Nerde canlı gördüysem, orda güç istemi gördüm; uşağın isteminde dahi, efendi olma istemini gördüm. Güçlüye hizmet etmeye kendi istemi kandırır güçsüzü, bu istem daha güçsüzlere hizmet etmek ister de ondan: vazgeçmek istemeyeceği tek hazdır bu. Ve küçük, nasıl en küçüğün üstünde keyif sürebilmek, güç yürütebilmek için boyun eğerse, en büyük de öyle, boyun eğer de, hayatını tehlikeye atar. En büyüğün boyun eğmesi, korkulu olanı, tehlikeyi göze almaktır, ölüm için zar atmaktır.”¹⁴

Nietzsche, yukarıda anlatıldığı şekliyle gücü isteyen insanın, yaşama karşı yapıcı tavrından önce yıkıcılığı esas aldığı, çöküş sürecindeki bütün yerleşik eylem ve erdem durumlarının yıkılması gerektiğini düşündüğünü söyler. Bedenini ve varoluşunu korumak gayesinden öte güç istenciyle dolu insan, daha üst bir amacın peşindedir: korunaklı bir alanın kalmaması. Çünkü istediği ve beklediği yaşama karşı bu pasif duruştan daha üst bir yaratıcı eylemseliktir. Her an kendini aşmasını sağlayabilecek güce erişmek isteyen insan bu güce sahip olduğunda artık bitimsiz bir kendini gerçekleştirme durumuyla birlikte yaşayacaktır. Gücü isteyen ve elde eden insan için mutluluk gücün kendisi ve/veya gücün bir göstergesi olarak anlaşılabilir. Nietzsche’ye göre insanın amacı hiçbir zaman mutluluk olmamıştır. Onun amacı her zaman güç istencidir. (...) Mutluluk elde edilen veya artırılan güç duygusunun bir semptomudur. İnsandaki temel itici güç; haz ya da mutluluk değil, güç istencidir. Mutluluk

¹³ Friedrich Nietzsche, Güç İstenci, Çev.: Nilüfer Epceli, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s.287.

¹⁴ Friedrich Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş, Çev. A. Turan Ofazoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 2010, s.140.

veya haz tamamlayıcıdır, uğruna mücadele edilen şey elde edilince ortaya çıkar.¹⁵ Böylelikle mutluluk Nietzsche ahlakında ulaşılması için gayret edilen, kendisi için tercih edilen nihaî amaç olmaktan yine uzak bir anlamdadır. Mutluluğa ulaşmak için erdemli olmayı olumsuzlarken erdemin mutluluğun sonucu olduğunu söylemiştik. Burada ise asıl erdemin bize dayatılan iyi-kötü diyalektiğiyle ilgisi olmayan, yaşama hayır demeyi değil evet demeyi önceleyen, değer yaratıcı güç istenci olduğunu görüyoruz. Öncelik sonralık ilişkisine göre formüleştirmek gerekirse güç-mutluluk-erdem sıralaması Nietzsche felsefesinin “mutluluk” olgusuna bakışını özetleyecektir.

Güç istenci, dışardan buyruklara göre hareket etmeyi engelleyecek, kendi buyruğunu kurmasını sağlayacaktır insana. Arzu nesnesine isteyerek yönelecektir. Bunun için neyi isteyeceğimizin, neye yöneleceğimizin de bilincinde olunmalıdır. Alelade isteklerimizin bizden ne kadar güç istediği ve bizi ne kadar güçlü kılacağını düşündüğümüzde istemenin bizi hangi sonuca götüreceğini de kestirmiş oluruz. İstenç kendi buyruğunun itaatçisidir. Burada dileme, istek duyma, arzulama anlamında bir yönelme yoktur aksine, saf isteme olarak bir şeye yönelme vardır. Örneğin, bir kitap ya da bir motosiklet istemek gibi bir çabada olmak istenç değildir. Ancak mutluluk ve zevk yerine istencin amacını güç olarak belirlediğinde sadece istencin amacı değil, istencin özsel tanımı da değişir. (...) İsteme efendi olmayı istemedir. Böyle bir isteme hizmet edenin isteminde de vardır. Ama bu hizmetkar rolünden çıkması anlamında değil, buyruk verip kullanacağı bir şeyin olmasını isteme anlamındadır.¹⁶ Bizi heyecanlandıran, bize yüksek derecede güçlülük duygusu katan, aklın egemenliğini bozan seçimlerimiz, mutluluğu nihaî bir amaç olarak değil, zorunlu bir sonuç olarak yaşadığımızın göstergesi olacaktır.

Acı-Mutluluk Diyalektiği

Nietzsche felsefesinin ahlak anlatısı ve eleştirisinde kimi yayınlarda merhamet kimi yayınlarda ise acıma olarak ele alınan, insanın ahlâk düzlemindeki konumun belirleyen duygunun, insanın (sürünün/efendinin) mutluluğu üzerindeki etkisini anlamaya çalışacağız. Acı ve acıma kavramını tercih edeceğiz çünkü Nietzsche’nin eleştirdiği ahlâkî erdemin duygu temelindeki yansımaları olduğu üzerinden ilerlemek, bize acımanın insanı yaşama karşı çaresiz bırakabilecek bir güçsüzlüğe itebileceği ve aynı zamanda ikiyüzlü bir tavra sebebiyet verebileceği sonucunu verecektir. Acımak soylu bir davranış mıdır? Acıyan ile acınan arasındaki ilişkide nasıl bir ahlâkî ya da eylemsel alışveriş vardır? Haz ile acı yan yana gelebilir mi?

Nietzsche’ye göre yaşam her türlü olumsuzluğuyla iyi ve kötünün ötesinde kırılıklıdır, renklidir, perspektivizmi zorunlu kılar. Düz bir çizgi üzerinde ilerlemez, inişli-çıkışıdır, birçok ani heyecan ve duyguları da içerir. Mutluluk, keyif veya haz gibi acı duygusu ve acıma eylemi de yaşamın insanın varoluşunu değerli kılacak imkânlardır. İnsan seçme gücüyle seçmeme gücünün ufkunun birleştiği noktada kendini gerçekleştirmeye yaklaşmaktadır. Burada acıma, bazı ölçülere vurularak seçilmemesi gereken bir eylemdir ancak; seçildiği

¹⁵ Nuriye Merkit, Spinoza ve Nietzsche’nin Felsefesinde İyi Yaşam İdeali, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Kayseri, Eylül 2020, s.88.

¹⁶ Feyruze Ciliz, Zehrağül Aşkın, “Nietzsche’de Varlık ve Oluş Üzerine Heidegger’in Yorumu”, Özne Dergisi, Sayı: 31, 2019, s.181.

durumlar için de ölçüsü mevcuttur. Nietzsche’nin, erdemci/özcü/özgeci ahlak kalıplarına getirdiği eleştirilerde diğer bütün ahlak erdemleri gibi acımanın da bizi aşağı çeken, insanı doğasından ve yaşamın gerçek koşullarından uzaklaştıran bir duygu olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Acıam gerekirse, bana acıyan kişi denmesini istemem ve acıyan kişiysem, uzaktan olmasını yeğlerim.¹⁷ diyen Nietzsche’ye göre acıma duygusu acınan insanın acısını çoğaltacak bir davranıştır. Sürü insanı merhamet ettiğinde muhatabının acısını çoğaltmaktan ve bencillikten başka bir işe yaramaz. Acıma duygusu sürü insanı eliyle insanlar arasında ne kadar yaygınlaşırsa acı o kadar yüceltilecektir ve kabul gören bir ahlakî erdeme dönüşecektir. Acı duygusu ve acıma eylemi insanın vicdanıyla değerlendirme yaptığı durumlarda sıklıkla karşısına çıkar: Bugün acı daha fazla etkiliyorsa bizi, belli bir yüceltme ve incelik gerektirdiği içindir; hayali ve ruhsal olana dönüştürülüp öylesine masum adlarla süsleniyor ki, en yumuşak, en ikiyüzlü vicdan bile kuşulanmıyor bundan (“trajik acıma”, böyle bir addır, “les nostalgies de la croix” bir başkası). Gerçekten de acıya karşı tiksinti uyandıran şey, acının kendisi değil de, anlamsızlığıdır; oysa ne bütün bir gizemli kurtuluş mekanizmasını acıda yorumlayan Hristiyanlar, ne de tüm acıları ya bir seyirci ya da acıları yaratan kişiler açısından anlayan eski zaman insanları için böyle bir anlamsız acı söz konusuydu.¹⁸

Nietzsche’ye göre acıma duygusuyla hareket edildiğinde utanç duygusu yitirilmiş demektir. Acıyan ve acınan iki taraf için de utanmanın gerçek anlamıyla ortadan kalktığı yerde soylu bir karakterde olmayan özgecilik var demektir. Özgecilik efendi ahlakında yeri olmayan, acıyan ve acınan arasındaki utanma duygusunu soyluluktan uzaklaştırır. Bu Nietzsche’nin kabul etmediği ve karşısına acımanın örtük olması gerektiği fikrini çıkardığı düşüncedir. Nitekim acımanın utançla ilişkisinde kaynak, hedef önemsizdir. İster Tanrı acıması, ister insan acıması olsun, utanç duygusunu incitir. Ve yardım etmek istememek, yardım etmeye can atan erdemden daha soylu olabilir. Oysa bugün bütün küçük insanların erdem dedikleri budur, acımadır: büyük yıkıma, büyük çirkinliğe, büyük başarısızlığa saygı gösterdikleri yok.¹⁹ İnsana acımak, ne kadar yüceltilmemesi gereken bir davranışsa insanın acı çekmeyi bilmesi de o kadar yüceltilmesi gereken bir seçim olmalıdır. Ancak yaşamın genişliği, imkanların çokluğu, duyguların yoğunluğu, büyük acıların insan ruhunu bir nevi sonraki aşamaya hazırladığı bir zemindir. Acı çekmeyi bilen, mutsuzluk, yıkıcılık ve yıpratıcılık gibi süreçler karşısında doğru değerlendirmeleri yapabilecek olgunluğa erişmiş demektir: Acı çekme eğitimi, büyük acılar çekme – bilmiyor musunuz, yalnızca bu eğitimin şimdiye dek insanın tüm yüceliklerini yarattığını? Şu mutsuzluktaki ruh gerginliği, kendi gücünü, büyük yıkımlar karşısındaki korkusunu, mutsuzluğa dayanmada, ısrarda, mutsuzluğu yorumlamada, mutsuzluktan yararlanmadaki icatçılığını ve yürekliliğini eğiten, onun üstüne söylenen, derinlik, gizem, maske, ruh, hile, büyüklükle ilgili her şey - acı çekmeyle, büyük acı eğitimiyle söylenmiyor mu?²⁰

Nietzsche’nin onaylamadığı acı, gücümüzü aşağıya çekebilecek budalalıklar türündendir. Ancak biz yine de bizi güçsüz kılacak acımadan kaçmalı, asıl duymamız gereken

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. A. Turan Oflozoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 2010, s.109.

¹⁸ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, Çev. Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2013, s.84.

¹⁹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. A. Turan Oflozoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 2010, s.311.

²⁰ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2015, s.149.

duygusundan ise kaçmamalı ama neye nasıl bir duygu göstereceğimizi de bilmeliyiz. İnsanda karmaşa vardır; öte yandan, yine insanda yaratıcı, biçim verici, çekiş sertliği, seyircilik Tanrısallığı ve yedinci gün vardır - bu zıtlığı anlayabilir musunuz? Sizin acımanız “insandaki yaratılmış” için geçerli olmalıdır; biçimlenmiş, kırılmış, haddeden geçirilmiş, parçalanmış, yakılmış, kor haline getirilmiş, arıtılmış olanlar için.²¹ Nietzsche, insandaki yaratılan ve yaratan dikotomileri arasında onun varoluşunu güçlendirecek olanın kendi yaratması olduğunu söyler ve onun dışında yaratılmış olanın zayıflığı, güçsüzlüğü ile aşınmışlığına acımanın, bizi güçsüz bırakacağının farkındadır. Oysa asıl acıma; güçlü ve yaratıcı insanın acıması şöyle olmalıdır:

Ve bizim acıamız – hala anlamadınız mı kime bu tersine çevrilmiş acıma, tüm zayıflıkların ve yumuşatmaların en kötüsü olarak acımanıza karşı koyduğunda? - İşte: Acımaya karşı acıma!²²

Peki insanı acı ile ilişkisinde mutlu kılacak olan nedir? Nietzsche’ye göre başkalarının acı çekişine şahit olmak insanı mutlu kılar. Burada acının kaynağı bizatihi insanın kendisidir. Acı verme, bundan haz duyma ve acı verecek kadar kendisini önemli hissetme, Nietzsche’ye göre kişiyi başkalarına rağmen kendinden haz duymaya ve bunun arayışına sürükler.²³ Başkalarının acı çekişini görmek, mutlu kılar insanı, başkalarına acı vermek daha da mutlu: Bu çetin bir sözdür, ama eski, güçlü, insani, çok insani ilkedir, maymunlar, bile imza atabilir altına.²⁴ Nietzsche bunları söylerken bir başkasına acı vermenin haz duygusunu tatmin ettiği gerçeğini kabul etme konusunda insanların büyük çoğunluğunun isteksiz olduğunu ve bunda da bir tür ikiye bölünmüşlük bulunduğunu ifade eder. Nietzsche, köle ahlakının taşıyıcısı olarak gördüğü böylesi bir insanın merhamet talebini kuşkusuz bir çıkar ilişkisi olarak okumakla beraber, merhamet edende ortaya çıkan acı duygusunun da yaşamın tümüne yayılarak tehlikeli bir hale geldiğini ekler. Zira merhamet etmekten kaynaklanan acı, yaşama kök saldııkça onu küçültür ve sahteleştirir.²⁵ Acıyan ile acınan ilişkisinde açığa çıkan haz, kölenin istediği ve beklediği, bencilce arzuladığı şeydir. Sürü, iyi ve kötünün ötesindekini göremediği için kendi dışında olan her şeyi “kötü” olarak yargılar. Kötü olana duyduğu hınç ile hareket eden sürü, karşısında merhamet bekleyeni gördüğünde haz duyacak ve mutlu olacaktır, bu da sürünün mutluluğundaki gayri sahiçiliği gösterir. İnsanın varoluşunu yükselten sahiç eylemde ise mutluluk yine bir nihaî amaç olarak acıma duygusuna bağlanmaz.

²¹ A.g.e., S. 149.

²² A.g.e., s. 149-150.

²³ Volkan Ay, “Nietzsche’de ‘Merhamet’ Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi”, Beytulhikme An International Journal of Philosophy, Volume 3, Issue 1, 2013, s. 10.

²⁴ Friedrich Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, Çev. Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2013, s.82-83.

²⁵ Volkan Ay, “Nietzsche’de ‘Merhamet’ Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi”, Beytulhikme An International Journal of Philosophy, Volume 3, Issue 1, 2013, s. 9.

Sonuç

Friedrich Nietzsche, yaşamın bize sunduğu imkânlar karşısında çöküşün habercisi olan özcü ahlak yaklaşımlarına getirdiği yorumlarda, verili değerlerin (erdemler) insanı konformizme yönlendirmesini ve mutluluğun nihaî amaç olarak belirlenmesini eleştirmiştir. Sürü insanı, erdeme uyarak kendi davranışını iyi, kendi dışındaki davranışları da kötü olarak yorumlamıştır. Nietzsche için ise ahlak bir değer yaratımı olarak iyinin ve kötünün ötesindedir. İnsan özgür ve sorumlu değildir, erdemlere harfiyen uyması mutluluğa ulaşması için yeterlidir. Oysa Nietzsche’ye göre, mutluluk erdemi takip etmez, içgüdüleriyle eylemde bulunan ve değer yaratan insanın mutlu olduğu anlarda yaptığı eylemler erdeme dönüşecektir. Böylece erdem mutluluğu takip etmiş olacaktır. İnsanın geçmiş, şimdi ve geleceğin onun üzerindeki baskısından kurtulup mutluluğa ulaşması, yalnızca insana özgü unutmaya ve/veya anımsama eylemlerinin sürekli ve dengede gerçekleştirebilmesiyle mümkündür. Bunun için de üstün bir güç gerekir. Mutluluğun bir başka yönü, onun aslında güç istenci olduğunun anlaşılması gerektiğidir. Gücü isteyen ve elde eden insan, gücü her arttığında bir sonuç olarak mutluluğu karşılayacaktır. Kendisi için istenilen şey Nietzsche’de mutluluk değil güçtür. Kaynağı dışarıda olan hazzın yerine güç, insana kendi buyruğunu oluşturma dış ahlak koşullarından etkilenmeyen iç ahlaki kurabilme imkânı verecektir.

Sürü insanı, yaşamı “kötü”lüğün kaynağı olarak görür, yaşamın kendisine karşı bir hınç ve öç alma duygusuyla yaklaşır ve nihayetinde bir öte dünya fikrine inanır. Bu dünyadan kaçış, bir başka anlamıyla kötüden yani acıdan kaçıştır. Bu kaçışın neticesi de insanın ebedî mutluluğa ulaşabileceği düşüncesinin baskın değer haline dönüşmesidir. Nietzsche’ye göre yaşamın kendisi bütün duygu durumlarının kaynağı iken özcü yaklaşımlar ile dinin sunduğu bu ebediyet vaadi anlamsızdır, saçmadır. Yaşamın heyecan, coşku, mutluluk dolu olumsuzluğu içerisinde insan acı ve mutluluğu aynı anda isteyebilmelidir. Sürü insanı acı çekmeyi değil acıma duygusunu yüceltir ve onun toplumsal düzlemde yayılmasına, kalıplaşmasına, yerleşik hale gelmesine sebep olur. Öç alma duygusu ile birlikte karşısında acınacak birini gördüğünde mutlu olacaktır. Birinin acı çektiğini görmek veya birine acı çektirmek, ona mutluluk verecektir. Nietzsche’ye göre acıma duygusunu tamamen yok saymak doğru olmaz, yalnızca neye acıma duygusu besleyeceğini bilmelidir insan. Değer yaratan insan için kendi yaratımları dışındaki “yaratılmış”ların tamamı acımanın muhatabı olabilir, bir anlamda acımanın kendisi de.

Kaynakça / References

- Aristoteles. (1997). Nikhomakhos'a Etik. (S. Babür, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Ay, V. (2013). Nietzsche'de 'Merhamet' Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3(1), 199-215.
- Cılız, F., & Aşkın, Z. (2019). Nietzsche'de Varlık ve Oluş Üzerine Heidegger'in Yorumu. *Özne*, 31(1), 177-188.
- Durak, B. K. (2019). Tanrısal Bir Kehanet, Nendensiz Bir Hareket ve Yunan Stili Cinayet, Nietzsche Felsefesinin Arkhe-olojisi. *Özne*, 31(1), 563-593.
- Günay, M. (2019). Nietzsche'de Yaşam ve Tarih Arasındaki Gerilim. *Özne*, 31(1), 693-705.
- Kuçuradi, I. (1967). Nietzsche ve İnsan. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Merkit, N. (2020). Spinoza ve Nietzsche'nin felsefesinde iyi yaşam ideali. (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.
- Nietzsche, F. (2008). Deccal. (O. Aruoba, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005). Putların Batışı-Ya Da Çekiçe Nasıl Felsefe Yapılır? (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010). Böyle Buyurdu Zerdüşt. (A. T. Oflazoğlu, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2010). Güç İstenci. (N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2013). Ahlakın Soykütüğü Üstüne-Bir Kavga Yazısı. (A. İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015). İyinin ve Kötünün Ötesinde-Bir Gelecek Felsefesini Açış. (A. İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- White, H. (2008). Metatarih-Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.